

Geçiş Sürecindeki Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Büyüme ve İhracat İlişkileri

Selahattin Sarı, Beykent Üniversitesi
Cevat Gerni, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü
Kemal Değer, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Ö. Selçuk Emsen, Atatürk Üniversitesi

Abstract

Relationship Between Exports and Economic Growth in Turkic Republics in Transition Process

After the collapse of the Eastern Bloc in 1991 the newly independent Turkic republics have experienced a transition recession that is relatively more severe and longer as compared to the case of the Central and Eastern transition economies. The lack of political and socio-economic institutional infrastructure needed for transition is argued as the key factor of this process. The efforts of these countries to integrate with the world markets by force of economic liberalization, the term which is used as the synonym of the transition, constitute the pivot. In the process of liberalizing the commodity markets exports and imports take the most important place. With the process of transition, in the Turkic republics, the production linkages, in other words input interdependencies, which had been formed during Soviet era, broke out and hence production bottlenecks and hyperinflations occurred. While negative supply shocks are expected to overcome in the years 2000s, it is also expected that exports and economic growth relationships as the result of market economy and trade liberalization barely arise. This study concerns the exports and economic growth relationships which forms a trivet of liberalization applications in the Turkic republics. Nevertheless, there is a vest literature that suggests that for exports and outward-orientation to effectively affect economic growth a country should attain a minimum level of development. In this context, the relationships between exports and economic growth in the Turkic republics will be investigated using panel data causality and cointegration tests.

JEL Codes: F14, F43

1 Giriş

Liberalizmin ve ekonomik anlamda da dışa açık bir anlayışın ekonomik büyümeyi ve refahı artıracığı görüşünün temelinde klasik iktisatçılar yer almaktadır. Klasik iktisatçılara göre, iç piyasaları sınırlı olan ekonomilerde yüksek ve sürdürülebilir büyümeyi sağlayacak ölçekte üretimin desteklenmesi güçtür. Dolayısıyla bu tür ekonomilerin serbest ticaret altında dinamik karşılaştırmalı üstünlüklere göre üretimde bulunmaları yararlı olacaktır. Bunu gerçekleştirmek için ekonomiyi uluslararası yapı ile bütünleştirecek bir dış ticaret rejimi uygulamasının ve buna bağlı oluşacak kaynak tahsisinin dünya ölçeğindeki talep tarafından belirlenmesine izin verilmesinin sistemin temel dinamiği olduğu kabul edilir. Dolayısıyla böyle bir stratejinin doğal amacı sanayileşme ve büyümenin sağlanabilirliğidir ve bunun için gerekli dinamizmin de iç talepten ziyade dış talepten gelen bir yapılanma ile gerçekleşeceği ileri sürülür (Çelebi, 1991: 33). 1970'lerin sonunda ulusal kalkınmacılık anlayışının krize girmesi ve 1980'lerin sonunda da Doğu Bloku'nun çökmesiyle birlikte, klasik bakış açısına sahip dışa açılmanın faziletleri yeniden gündeme gelmeye başlamıştır. Böylece dışa açık ve strateji olarak ihracata-yönelik modeller uygulanırken, 20. yüzyılın son çeyreğinde geline nokta bu uygulamalarda belirli kalkınmışlık düzeyinde olma gerekliliği de koşul olarak ileri sürülür olmuştur (Han ve Kaya, 2006: 245; Sun ve Parikh, 2001: 187-188).

Diğer taraftan liberal anlayışa karşıt görüşlerin temelini oluşturan List, ithal ikameciliği

savunarak, korumacılığın sanayileşme için temel teşkil etmesi gerektiğini savunmuştur. Bu görüşünde de serbest ticaretin aynı kalkınmışlık düzeyinde bulunan ülkeler arasında yararlı olacağını; buna karşılık farklı kalkınmışlık düzeyine sahip ülkeler arasında yararlarının olmadığını ileri sürmüştür. Bu çerçevede Sanayi İnkılabı'nın ilk olarak gerçekleştiği İngiltere'yi yakalamaya çalışan diğer ülkelerin birçoğunda serbest ticaretin İngiltere yararına olduğu; göreceli olarak daha az kalkınmış ülkelerin lehine olmadığını ifade etmiştir (Chang, 2004: 20).

Dışa açılma üzerine yukarıda kısaca özetlenen lehte ve aleyhte görüşlere karşılık, 1980'lerde ortaya çıkan Yeni Büyüme Teorileri ile dışa açıklık modellenmiş ve ampirik olarak da test edilmeye başlanmıştır. Genel olarak uzun dönem büyümenin lokomotifi olarak teknoloji yayılımının önemine vurgu yapan içsel büyüme modelleri, dış ticarete açık ülkelerin daha yüksek kararlı/istikrarlı büyüme oranlarına sahip olacağı iddiasındadırlar (Grossman ve Helpman, 1990: 796).

2 Literatür Özeti

İhracat ve ekonomik büyüme ilişkilerini ele alan ampirik literatür oldukça geniştir. Bir kısım çalışmalar ihracata dayalı büyüme görüşünü destekler nitelikte sonuç verirken, bir kısmında da ihracat ve büyüme arasında anlamlı ilişkilere ulaşamamıştır. Öte yandan bazı çalışmalarda ise ihracatın ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğine dair bulgulara ulaşılmıştır (Konu ile ilgili ayrıntılı literatür için bkz: Ahmad ve Kwan, 1991; Edwards, 1993; Ghartey, 1993; Love, 1994; Giles ve Williams, 2000; Medina-Smith, 2001; Subasat, 2002; Abou-Stait, 2005). Genel olarak literatür değerlendirildiğinde, ihracat ve büyüme arası ilişkilerde klasik bakış açısı dışında bulguların yakalanmasının altında, çalışmalarda ele alınan ülke, dönem ve yöntem farklılıklarının bulunduğu ileri sürülmektedir. Bununla birlikte bazı çalışmalar ise ihraç edilen ürünlerin niteliği ve çeşitliliğine vurgu yaparak, ihracata dayalı büyümenin ancak belirli bir sanayileşme düzeyine sahip ülkelerde ortaya çıkacağını ileri sürmektedir (Subasat, 2002). “Minimum kalkınmışlık düzeyi” olarak ifade edilen bu hipoteze göre ihracatın yurtiçi ekonomide pozitif dışsallık ve verimlilik etkilerine yol açabilmesi için ülkenin belirli bir sanayileşme ve kalkınma düzeyine sahip olması gerekmektedir. Diğer bir deyişle, farklı ülke ve bölgelerde ekonomik büyüme üzerine ihracatın farklılaşan etkisi ekonomik yapı ve kalkınmışlık düzeyine bağlı olacaktır. Ayrıca bu etki, ekonomilerdeki yapısal değişim ve ekonomik kalkınmanın dinamik bir etkileşim sürecini de içermektedir (Sun ve Parikh, 2001: 188). Dolayısıyla az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ihracata dayalı büyüme süreçlerinin ancak ülkeler belirli bir sanayileşme düzeyine sahipse ve ekonomik yapıda önemli yapısal dönüşümleri sağlamışsa ortaya çıkacağı kabul görmektedir (bkz. Giles ve Williams, 2000; Santos-Paulino, 2005; Emsen ve Değer, 2007).

Bu çalışmada, 1991 yılında eski demir perde olarak tanımlanan SSCB'nin çökmesi sonucu siyasal anlamda bağımsızlığını kazanmış bulunan Türk Cumhuriyetlerindeki ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler incelenecektir. Türk Cumhuriyetlerinin mevcut yapısı dikkate alındığında, gerek siyasal, gerekse sosyo-ekonomik anlamda yetersizlikleri bünyelerinde taşıdıkları açıktır. Dolayısıyla bu çalışmaya temel teşkil edecek olan literatür araştırması da, konuyu daha çok gelişmekte olan ülkeler özelinde ele alan çalışmalardan oluşturulmuştur (Tablo 1).

Yazar(lar)	Ülke(ler)	Yöntem	Değişkenler	Özet Bulgular
Yucel (2009)	Türkiye (1998-2001)	Eş bütünleşme ve nedensellik testleri.	Finansal gelişme, ticari açıklık ve ekonomik büyüme ilişkileri.	Ekonomik büyüme üzerine dışa açıklık pozitif ve buna karşılık finansal gelişme negatif etkilere sahiptir.
Awokuse (2008)	Arjantin, Kolombiya ve Peru.	Nedensellik testleri.	İhracat, ithalat ve ekonomik büyüme ilişkileri.	İhracat ve büyüme arasında nedensel ilişki yakalanamazken; ithalata dayalı ihracat ve büyüme

				ilişkilerinin varlığı tespit edilmiştir.
Yang (2008)	30 ülke; 9'u OECD, 10'u Asya, 1'i Afrika ve 10'u Latin Amerika. (1958-2004)	Panel veri analizleri.	İhracat, Reel döviz kuru ve ekonomik büyüme ilişkileri.	İhracat büyümesinin ekonomik büyümesinden daha hızlı olduğu ekonomilerde bunun besleyen bir kur politikasının varlığı tespit edilmiştir.
Ibrahim (2002)	Hong Kong, Güney Kore, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland. (1964-1993)	Zaman serisi analizleri	Ekonomik büyüme, emek, sermaye ve ihracat.	Filipinler dışında, ele alınan ülkelerde dışa yönelimin büyüme üzerinde anlamlı ve pozitif etkilerinin olduğu belirlenmiştir.
Vohra (2001)	Hindistan, Pakistan, Filipinler, Malezya, Tayland. (1973-1993)	Eş bütünleşme testleri ve regresyon analizleri.	Reel üretim, emek, sermaye ve ihracat ilişkileri.	Düşük gelirli Hindistan dışındaki orta gelirli ülkelerde ihracat ve ekonomik büyüme arasında istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir.
Sun ve Parikh (2001)	Çin'in 29 bölgesi. (1985-1995)	Panel veri analizleri.	Ekonomik büyüme, emek, sermaye, doğrudan yabancı sermaye, ekonominin dışa açıklığı ve ihracat.	Ekonomik büyümede ihracatın ve yabancı sermaye girişlerinin istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif etkilerinin olduğu tespit edilmiştir.
Medina-Smith (2001)	Kostarika (1950-1997)	Zaman serisi analizleri	Reel üretim, emek, sermaye ile mal ve hizmet ihracatı.	Ekonomik büyümede ihracatın ve sermaye birikiminin anlamlı etkilerinin olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 1. Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Literatür Özeti

Tablo 1'de verilen literatür özeti açıkça anlaşılacağı üzere çalışmaların büyük bir kısmı ihracata dayalı büyüme lehinde bulgu vermiştir. Bununla birlikte ihracata dayalı büyümeyi desteklemeyen bulgular da söz konusudur. Dolayısıyla genel literatürde olduğu gibi gelişmekte olan ülkeleri ele alan literatürde de farklılaşan bulgular söz konusudur.

3 Ekonometrik Yöntem ve Ampirik Bulgular

Bu çalışmada reel ihracat (RX) ve reel hasıla (RGDP) ilişkileri, geçiş sürecinde bulunan 5 Türk Cumhuriyeti (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan) özelinde nedensellik ve eş-bütünleşme analizleri kullanılarak irdelenecektir. Bu çerçevede söz konusu ülkelerin 1990-2008 arası döneme ait verileri, Dünya Bankası'nın "World Development Indicators" isimli veri tabanından alınmıştır. Çalışmada Eviews 6 paket programı kullanılarak bu 5 ülkeye ait verilerden hareketle Granger nedensellik testlerinin yanında değişkenler arası uzun dönemli ilişkileri veren eş-bütünleşme testleri de yapılmıştır.

Türk Cumhuriyetlerinde ihracat ve ekonomik büyüme ilişkilerinin nedensellik ve eş-bütünleşme analizler ile belirlenmesinden önce değişkenlerin birim kök içerip içermedikleri Levin, Lin ve Chu (2002) tarafından geliştirilen testle belirlenmeye çalışılmıştır. Tablo 2, logaritmik forma dönüştürülen değişkenlere ait değerlerin sabitli ve trendli bir yapıda durağanlık sınama sonuçlarını göstermektedir.

Değişkenler	İstatistik	Olasılık
LRX	-1.432	0.076
LRGDP	-7.409	0.000

Tablo 2. Levin, Lin ve Chu Birim Kök Test Sonuçları

Tablo 2'deki bulgulara göre bütün değişkenlerin seviye değerlerinde durağan oldukları anlaşılmaktadır.

Çalışmada öncelikle iki değişken arasındaki nedensel ilişkilerin yönünü tayin etmeye yardımcı olan Granger nedensellik testine yer verilecektir. Granger nedensellik testleri için aşağıdaki eşitlikler kullanılmıştır:

$$LRX_{i,t} = \alpha_0 + \beta_1 RX_{i,t-1} + \beta_2 RX_{i,t-2} + \beta_3 LRGDP_{i,t-1} + \beta_4 LRGDP_{i,t-2} + e_t \quad (1)$$

$$LRGDP_{i,t} = \alpha_0 + \beta_1 RGD P_{i,t-1} + \beta_2 RGD P_{i,t-2} + \beta_3 LRX_{i,t-1} + \beta_4 LRX_{i,t-2} + e_t \quad (2)$$

Yukarıdaki eşitliklerin tahmininden elde edilen katsayılara uyarlanan Wald sınaması neticesinde iki değişken arası nedenselliğin yönünü veren sonuçlar, Tablo 3'de sunulmaktadır.

Sıfır Hipotezi	Gözlem Sayısı	F İstatistiği	Olasılık
LRX, LRGDP'nin Nedeni Değildir	82	1.390	0.255
LRGDP, LRX'in Nedeni Değildir		18.893	0.000

Tablo 3. Granger Nedensellik Test Sonuçları

Tablo 3'deki bulgulara göre ülkenin hasıla düzeyinden ihracata doğru tek yönlü nedensel ilişkiler söz konusudur. Elde edilen bu sonuç, Türk Cumhuriyetlerdeki ihracat performansının ekonomik büyümeyi uyarıcı etkilere neden olamadığını ortaya koymaktadır. Böyle bir sonuç, yukarıda belirtilen "minimum kalkınmışlık düzeyi" olgusuyla örtüşmektedir. Ele alınan ülkelerde genel anlamda üretim ve özalde de sanayileşme düzeyinin yetersizliğinin yanı sıra ihraç edilen ürünlerin ağırlıklı petrol, doğalgaz, tarım ve madencilik ürünleri gibi geriye bağlantıları zayıf ilksel nitelikte olması, Türk Cumhuriyetlerinde ihracattan kaynaklanan büyüme etkilerinin yakalanamamasının nedenleri olarak değerlendirilebilir. Öte yandan değişkenler arası uzun dönemli ilişkilerin varlığı, Pedroni eş-bütünleşme testi ile araştırılmış ve sonuçlar Tablo 4'de verilmiştir.

Değişkenler	LRGDP ve LRX	
	Ağır. İst.	Olasılık
Panel v-Statistic	1.680	0.047
Panel rho-Statistic	-1.624	0.052
Panel PP-Statistic	-3.170	0.001
Panel ADF-Statistic	-2.973	0.002

Tablo 4. Pedroni Eş-Bütünleşme Test Sonuçları

Tablo 4'deki sonuçlara göre LRX ve LRGDP değişkenleri güçlü bir şekilde eş-bütünleşiktir. Yani bu iki değişken benzer trendleri takip etmektedirler. Dolayısıyla elde edilen bu bulgu, çalışmada kısa dönemde anlamlı nedensellik ilişkisi yakalanamamasına karşılık, Türk

Cumhuriyetlerinde büyüme ile ihracat arasında uzun dönemli ilişkiyi ortaya koymasından önemlilik arz eder. Daha açık bir ifadeyle, ele alınan ülkelerde kısa dönemde ihracat büyümenin belirleyicisi değilken, uzun dönemde aksi bulgular verdiği görülmüştür. Bu açıdan değerlendirilirse, Türk Cumhuriyetlerinde büyümeyi ve kalkınmayı hızlandırıcı makro ve mikro politikalara ağırlık verilmesi gerekliliği açıktır.

4 Sonuç ve Değerlendirme

İhracat ve ekonomik büyüme ilişkilerinin klasik iktisattan da önce özellikle Merkantilizme kadar dayanan bir geçmişinin olduğu bilinmektedir. Klasik ekol ise Merkantilizmden farklı olarak, sadece ihracatçılığı değil, ithalatçılığı da öven, dolayısıyla liberalizmi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan refah ilişkilerine ağırlık veren ekol konumundadır. Ancak, I. Dünya Savaşı sonrasında bayındırlık harcamalarının gereği olarak Klasik düşüncenin temel sacayağı olan altın para sistemine dönülememesinin yansımaları arasında görülen 1929 Bunalımı, Keynezyen iktisadi doğuran olgu olmuştur. Klasiklerin aksine, belirli koşullarda müdahaleciliğe cevaz veren Keynezyen düşünce, 1929 Bunalımından çıkışta etkin reçeteleri ortaya koyarken, dünya ticaretindeki daralmaları telafi etme yönündeki devalüasyon uygulamaları da rekabetçi devalüasyonları beraberinde getirmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası iki kutuplu dünyada liberalizmi ve müdahaleciliği savunan ikili yapı, özellikle 1970'lerde Asya ekonomilerinin yükselmesi ve buna karşılık demir perde ülkelerinde büyümenin durağanlaşmasıyla birlikte, Klasik ve uzantısı konumdaki ekollerin dünya ölçeğinde ağırlık kazanmalarına yol açarken, Berlin Duvarının çökmesi ve demir perdenin yıkılmasıyla bu düşünce tekrar hakim ekol konumuna geçmiştir.

Dolayısıyla dışa açıklık ve büyüme arasındaki ilişkiler, teorik tartışmalardan bir adım daha öteye kayarak hem büyüme modellerine dahil edilmiş hem de ampirik testlerle sınanır olmuştur. Bu çalışmada da, eski demir perde içerisinde yer alan ve bloğun çökmesiyle birlikte hakim düşünce liberal ekonomi politikalarına yönelim içerisinde bulunan Türk Cumhuriyetlerinde ihracat ve ekonomik büyüme ilişkileri araştırılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, kısa dönemde ekonomik büyümeden ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilebilmiştir. Elde edilen bu bulgu, literatürdeki "minimum kalkınmışlık düzeyi" hipotezi ile tutarlılık göstermektedir. Yani bu hipoteze göre Türk Cumhuriyetlerinde ihracatın belirli bir sanayileşme ve kalkınma düzeyine eriştikten ve ekonomik anlamda yapısal dönüşümleri gerçekleştirdikten sonra ancak büyüme etkilerine yol açacağına işaret etmektedir. Dolayısıyla üretim düzeyinde belirli bir olgunluğu yakalayamamış ekonomilerin dışa açılmaları ihracatçı bir yapı doğurmadığı gibi, tüketim kalıplarını da bozarak ithal tüketim cennetlerine dönüştüğü gözlenmektedir. İthalatın giderek arttığı bir yapıda finansmanın gerçekçi gelir kaynağı olan ihracat kalemleriyle sağlanamaması hem ticaret hadlerinde bozulmaya hem de dış borçlanmanın kısa zamanda devasa boyutlara ulaşmasına yol açmaktadır.

Kısa dönemde ihracattan kaynaklanan büyüme etkilerinin yakalanamaması yanında, iki değişken arasında uzun dönemli ilişkilerin varlığı Pedroni eş-bütünleşme testi ile belirlenmiştir. Elde edilen bu bulguya göre ise, Türk Cumhuriyetlerindeki uzun dönem büyüme bu ülkelerin ihracat kapasitesinden bağımsız değildir. Aynı şekilde Türk cumhuriyetlerinin uzun dönem ihracat potansiyelleri bu ülkelerin üretim düzeylerindeki gelişmelere bağlı olacaktır. Dolayısıyla etkin büyüme ve kalkınma politikaları önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Abou-Stait, Fouad (2005), "Are Exports the Engine of Economic Growth? Application of Cointegration and Causality Analysis for Egypt, 1977-2003", **African Development Bank**, Economic Research Working Paper Series, No: 76.
- Ahmad Jaleel and Andy C. C. Kwan (1991), "Causality between Export and Economic Growth: Empirical Evidence from Africa", **Economics Letters**, 37 (3): 243-248.

- Awokuse, Titur O. (2008). "Trade Openness and Economic Growth: Is Growth Export-led or Import-led", *Applied Economics*, 40: 161-173.
- Çelebi, Işın (1991). *Dışa Açık Büyüme ve Türkiye*, e Yayınları, İstanbul.
- Chang, Ha-Joon (2004). *Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü*, (Çev. Tuba Akıncılar Onmuş), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Edwards, Sebastian (1993). "Openness, Trade Liberalization, and Growth in Developing Countries", *Journal of Economic Literature*, XXXI: 1358-1393.
- Emsen, Ö. Selçuk ve M. Kemal Değer (2007). "İktisadi ve Siyasal Liberalizasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Geçiş Ekonomileri Üzerine Panel Veri Analizi", *Atatürk Üniversitesi İİBF Fakültesi Dergisi*, 21 (2): 161-195.
- Ghartey, Edward E. (1993), "Causal Relationship between Exports and Economic Growth: Some Empirical Evidence in Taiwan, Japan and the U.S.", *Applied Economics*, 25 (9): 1145-1152.
- Giles, Judith A. and Cara L. Williams (2000). *Export-led Growth: A Survey of the Empirical Literature and Some Noncausality Results Part 1*, Econometrics Working Paper EWP0001, (<http://web.uvic.ca/econ/ewp0001.pdf>) (Aralık 2005).
- Grossman, Gene M. and Elhanan Helpman (1990). "Comparative Advantage and Long Run Growth", *The American Economic Review*, 80 (4): 796-815.
- Han, Ergül ve A. Ayşen Kaya (2006). *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Ibrahim, Izani (2002). "On Exports And Economic Growth", *Jurnal Pengurusan*, 21: 3-18.
- Levin, A., C. F. Lin and C. Chu (2002), "Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties", *Journal of Econometrics*, 108(1): 1-24.
- Love, Jim (1994), "Engines of Growth: The Export and Government Sectors", *World Economy*, 17 (2): 203-218.
- Medina-Smith, Emilio J. (2001). "Is The Export-Led Growth Hypothesis Valid For Developing Countries? A Case Study of Costa Rica", *Policy Issues in International Trade and Commodities Study Series No. 7*, New York.
- Santos-Paulino, Amelia U. (2005). "Trade Liberalisation and Economic Performance: Theory and Evidence for Developing Countries", *World Economy*, 28: 783-821.
- Subasat, Turan (2002), "Does Export Promotion Increase Economic Growth? Some Cross-Section Evidence", *Development Policy Review*, 20 (3): 333-349.
- Sun, Haishun and Asho Parikh, (2001). "Exports, Inward Foreign Direct Investment (FDI) and Regional Economic Growth in China", *Regional Studies*, 35 (3): 187-196.
- Vohra, Rubina (2001). "Export and Economic Growth: Further Time Series Evidence from Less-Developed Countries", *IAER*, 7 (3): 345-350.
- Yang, Jie (2008). *An Analysis of So-Called Export-led Growth*, IMF Working Paper, WP/08/220.
- Yucel, Fatih (2009). "Causal Relationships between Financial Development, Trade Openness and Economic Growth: The Case of Turkey", *Journal of Social Sciences*, 5 (1): 33-42.